

Auttaisiko uusi ryhtiliike?

MATTI PELTONEN

1.

Vastaan otsikkoni kysymykseen kertomalla ”vanhasta” ryhtiliikkeestä, joka perustettiin 1940-luvun puolivälissä sodan jälkeen ja jonka ansioista käsite ryhtiliike on Suomessa tuttu. En kiistä, etteikö eräitä myöhempiäkin tapahtumia, esimerkiksi monien kuntien soveltamia keskiolutkieltoja tai saarnaaja Niilo Yli-Vainion keskioluen vastaista marssia vuonna 1980, voitaisi myös pitää ryhtiliikkeinä. Ne eivät kuitenkaan ole verrattavissa sodanjälkeiseen ryhtitoimintaan laajuudeltaan ja systemaattisuudeltaan.

Ryhtiliikkeellä tarkoitetaan jonkin järjestön jäsenistön osan tai jonkin alueen asukkaiden joukon ”ryhdistäytymistä” entistä tiukemmin vaatimaan omaksuttujen päämäärien tavoittelua tai alueensa siisteyden ja kunnollisuuden vaalimista. Se on sukua käsitteille ”moraalinen säätely” tai jopa ”moraalinen paniikki”, mutta ei välttämättä lähde liikkeelle havaituista ongelmien lisääntymisestä, vaan maistuu useimmiten enemmän vaikutusvallan tavoittelulta jollekin ajatussuunnalle tai ryhmälle.

Keväällä 1945 kokoontui maisteri Pekka Kuusen kutsusta joukko valveutuneita kansalaisia perustamaan erityisen tapakasvatusjärjestön nimeltään *Kansalaisryhti*.¹ Mukana oli runsaasti Suomen Akateemisen Raittiusliiton toiminnassa mukana ollutta väkeä. Uusi järjestö koostui mainitusta kansalaisvaltuuskunnasta ja pienestä Helsingissä ylläpidetystä Kansalaisryhti-toimistosta. Toiminnan laajuus oli aluksi varsin vaatimaton. Sen tarkoituksena oli parempien käytös-

tapojen ja erityisesti kohtuullisen alkoholin käytön edistäminen. Omaksuttu linja oli suunnattu vielä kieltolain perään haikailevaa raittiusliikkeen enemmistöä vastaan. Ryhtitoiminnalla oli alusta lähtien Alkoholiliikkeen johdon tuki takanaan. Alkosta muodostuikin järjestön päärahoittaja. Tarkasti ottaen ei ole vielä tiedossa, kuka todellisuudessa suunnitteli ryhtitoiminnan aloittamisen. Jonkinlaisen vihjeen antaa kuitenkin tieto vanhan emämaan vastaavasta hankkeesta. Kun Venäjällä perustettiin valtiollinen vodkamonopoli 1894, siellä pystytettiin valtiollisen alkoholituotannon ja -kaupan suojaksi samanlainen valtiollinen raittiusjärjestö, *Yleisen Raittiuden Suojelijat*. Myös sen alkoholipoliittinen linja oli kohtuullisen käytön suosittelu. Järjestöllä oli suurimmassa kaupungeissa paikallisia osastoja ja myös jonkin verran henkilöjäseniä, kirkon ja valtion johtavia virkamiehiä, jotka veloitettiin asemansa tai virkansa nojalla osallistumaan toimintaan. Hallitus tuki sitä avustuksillaan. (Herlihy 2002.) Suomessa varmasti muistettiin tämä erikoinen järjestö vielä 1940-luvulla.

2.

Aluksi *Kansalaisryhti* toimi piilossa julkisuudelta ja pyrki päämääriinsä ohjailemalla olemassa olevia kansalaisjärjestöjä. Toiminnassa oli mukana useita toimittajia ja mainosmiehiä, jotka olivat jo sodan aikana harjaantuneet vaivihkaiseen mielipidemuokkaamiseen. Eräät olivat olleet jo ennen sotaa Saksassa koulutettavina. Aluksi järjestöllä oli kaksi keskeistä toimintamuotoa: jokakeväinen teemaviikko, jolloin järjestettiin ”propagandahyökkäys” jonkin huonon käytöksen osaluheen hävittämiseksi. Oli esimerkiksi ystävällisyyden viikko ja ravintolaviikko. Ystävällisyyden viikko korosti huomaavaisen käytöksen mer-

Sosiaali- ja terveysministeriön Alkoholiohjelmaseminaarissa Helsingissä 28.4.2006 pidetty puheenvuoro.

¹Tiedot ryhtitoiminnasta perustuvat teokseeni *Remua ja ryhtiä* (Peltonen 2002).

kitystä ja ravintolaviikko yritti opettaa huomaavaista käytöstä myös ravintoloissa työskenteleville. Huhtikuussa 1948 järjestettiin ”ryhtiviikko”. Syksyisin puolestaan järjestettiin ”pontikkasotia”, kampanjoita viinan salapolttota ja salakauppaa vastaan. Näiden kampanjoiden jälkeenpäin arvioiden erikoisin muoto oli Alkoholiliikkeen varoista maksetut, *Kansalaisryhti*-toimiston välittämät ilmiantopalkkiot niille suomalaisille, jotka ilmiantoivat pontikkaa valmistavat naapurinsa. Alkon rooli pidettiin salassa. Ryhtitoiminnassa omaksuttiin iskulause ”Oikea suomalainen mies ei esiinny humalassa, eikä oikea suomalainen nainen siedä humalaisen seuraa”. Aivan aluksi ryhtitoiminta suuntautui Helsingin yliopiston opiskelijoiden ”juhlakulttuurin kohentamiseen”. *Raitis ylioppilas*-lehden pääkirjoituksessa kerrottiin vielä syksyllä 1947, että ryhtitoiminta kohdistui erityisesti ”ylioppilas- ja liikemiespiireihin”.

Ryhtitoiminnan huippuvuodet olivat 1948–1952. Keväällä 1948 *Kansalaisryhti* alkoi valmistautua Helsingin olympialaisiin. Järjestön nimi ja luonne muutuivat. Se alkoi toimia julkisuudessa omalla nimellään kevästä 1948 lähtien ja muutti nimensä *Suoman Kansan Ryhtiliikkeeksi*. Nyt alettiin perustaa myös paikallisten ryhtiliikkeen osastojen verkostoa suurimpiin kaupunkeihin. Uutena toimintamuotona otettiin käyttöön paikkakuntien väliset käyttökilpailut.

Helsingin olympialaisista tuli tärkein etappi ryhtiliikkeen toiminnassa. Alkoholiliike oli jo tuolloin (siis 1948) havittelemassa oluen jakelun siirtämistä omista myymälöistään elintarvikeliikkeisiin. Se pyrki monin tavoin käyttämään hyväkseen olympialaisia laajentaakseen alkoholin tarjontaa. Perusteluna oli se, että ulkomaiset kisaturistit olivat kotioloissaan tottuneet alkoholin jatkuvaan saatavuuteen. Niinpä kisojen ajaksi säädettiin tilapäinen alkoholilaki, joka oli normaaliaikojen lakia huomattavasti liberaalimpi. Asiassa mentiin kuitenkin aivan liiallisuuksiin. Kisaturistit eivät jaksaneet istua poikkeuksellisen pitkään auki olleissa yökerhoissa, vaan halusivat mieluummin keskittyä urheilutapahtumien seuraamiseen. Lisäksi valtaosa kisaturisteista oli ruotsalaisia, jotka olivat kotimaassaan tottuneet paljon Suomea holhoavampaan alkoholipolitiikkaan. Eräiltä uskonto tyystin kielsi alkoholin nauttimisen.

Samalla kun Alkoholiliike halusi olympiakisojen varjolla lisätä alkoholin tarjontaa, piti ryhtiliikkeen valmistaa suomalaisia kohtaamaan ulkomaisten kisaturistien joukot arvostelun kestävä-

lä tavalla. Ryhtiliikkeen näyttävä toiminta veisi myös pohjaa pois raittiusliikkeen arvostelulta. Sil- lä suunnalla ihmeteltiinkin, valmisteltiinko Helsinkiin urheilu- vai juomakilpailuja.

Suomen Kansan Ryhtiliike muistutti suomalaisia hyvän käytöksen ja arvokkaan kisaisännöyden merkityksestä julistein, artikkelein, radio-ohjelmien, joka paikkaan (jopa kisaviikon veikkauskuponkiin) tungetuin iskulausein ja vieläpä tärkeimmillä rautatieasemilla suoritetuilla kisojen aikaisilla ”ryhtikuulutuksilla”. ”*Isännöys velvoittaa, ystävällisyys valloittaa.*” Mitään keinoa ei jätetty käyttämättä. Ryhtitoiminnassa syyllistyiinkin aika ajoin ylilyönteihin, mikä teki toiminnasta naurettavaa kansalaisten silmissä. ”Oikea” raittiusliike suhtautui ryhtitoimintaan jatkuvasti epäluuloisesti ja kyseenalaisti sen suoraan Alkoholiliikkeeltä saamat avustukset. Lehdistössä ryhtitoiminnan arvostelu voimistui Helsingin olympialaisten jälkeen.

Ryhtitoiminnan huippu vuonna 1952 oli ryhtiliikkeen toimittama, Alkoholiliikkeen varoilla kirjoitettu käytösopas, *Hyvän Käytöksen Opas*, joka tuli jakeluun Otavan kautta. Se oli suunnattu ”tavalliselle kadun miehelle” ja poikkesi muista ajan käytösoppaista alkoholin käytön osalta. Muissa käytösoppaissa alkoholiin suhtauduttiin rennosti, yläluokkainen illalliskulttuuri ”nachtspieleinen” oli hyvin kostea. Etenkin miesten kirjoittamissa käytösoppaissa ihannoitiin räikeällä tavalla väkeviä juomia ja pilkattiin Alkoholiliikkeen alkoholin saatavuudelle asettamia rajoituksia. Sellaista epäryhdikästä asennetta ei voitu rahvaan keskuuteen levittää.

3.

Keskioletta ei saatu vielä 1950-luvun alussa vapaaksi. Edes alkoholin kulutus ei 1950-luvulla noussut, vaan pikemminkin hiukan notkah- ti vuosikymmenen lopulla. Alkoholin keskimääräinen kokonaiskulutus pysyi sitkeästi alle kahden litran ja oli siten tasolla, jolla se oli ollut, jos otamme huomioon vain rauhalliset normaali- ajat, ainakin vuosisadan ajan. Voi siis väittää, et- tä Alkoholiliikkeen johtajat 1940- ja 1950-luvul- la epäonnistuvat keskeisissä tavoitteissaan. Siksi myös ryhtiliike tavallaan epäonnistui, vaika juomatavat paradoksaalisesti pysyivät erittäin ryhdikkäinä ja suomalaiset pysyivät omalaatuisen raittiina 1960-luvun loppuvuosiin saakka. Mut-

ta miksi ryhtiliike ”epäonnistui”? Ehdotan tarkasteltavaksi kahta aspektia sen toiminnassa. Ensinnä on syytä huomata toiminnan elitistisyys, joka ei vain estänyt viestien perillemeno, vaan vaikutti myös toimintamuotojen valikoitumiseen. Toiseksi voimme ajatella, että ryhtitoiminnan järjestäjillä oli suuri vaikeus löytää oma ”kieli”, luoda uusi alkoholipoliittinen ”diskurssi”, koska vanhat ajatustavat olivat niin vahvoja.

Elitismi näkyi siinä, että ryhtitoimintaa oli helppo järjestää sellaisilla alkoholipoliittikan osaluilla, joilla valistustoimia ja uusia rajoituksia kohdistettiin rahvaan miehiä kohtaan. ”Pontikkasodat” ja ilmiantopalkkiot ovat tästä hyvä esimerkki. Opiskelijoiden juhlakulttuurin kohentaminen jäi alkuvaiheen kuriositeetiksi, joka saattoi antaa uskottavuutta toiminnan käynnistämävaiheessa. Mutta Alkoholiliikkeen johto ei saanut *Suomen Kansan Ryhtiliikettä* liikahtamaan sen pahimpia kilpailijoita, lääkäreitä ja apteekkeita, vastaan. Apteekkeista myytiin sekä lääkäreiden ja eläinlääkäreiden resepteillä että apteekki- en omista sekoituksissa valtavat määrät alkoholia pirtuna ja erilaisina alkoholijuomina. Se oli sodan jälkeen merkittävin alkoholin väärinkäytön väylä. Ryhtitoiminnassa ei pystytty ryhdistäytymään pirtuseptejä ja lääkekonjakkia vastaan. Myös ns. tippatehtailijat (päihtymistarkoituksiin käytettyjen suuvesien ja hiusöljyjen valmistajat) saivat toimia rauhassa ryhtitoimenpiteiltä.

Oman kielen löytäminen oli myös vaikeata. Ylä- ja keskiluokkaisille ryhtiliikkeen aktivisteille olisi ollut tarjolla useitakin vaihtoehtoisia tyylejä:

– edellä jo mainittu eliitille itselleen kirjoitettujen käytösoppaiden poikamaisen ilkamoiva tyyli, joka ihannoii runsasta väkevien juomien nauttimista;

– rahvaan miesten rehvakas viinauho, jossa juomisen vähyyttä kompensoitiin kertomuksilla huumista humalakokemuksista ja kaameista krapulaamuista (ja joka ei sävyssä eronnut paljoakaan ns. sivistyneistön kirjoittamista käytösoppaista!).

Kumpikaan näistä puhetavoista ei luonnollisestikaan sopinut ryhtitoimintaan, jonka tarkoitus oli valistaa ”tavallista kansaa”. Kolmantena valmiina mallina oli tarjolla raittiusliikkeen piirissä syn-

tynt diskurssi ”suomalaisesta viinapästä”, siitä miten pienikin määrä alkoholia oli niin vaarallista suomalaiselle työmiehelle ja talonpojalle, joilla ei ollut ”kulttuuria”. Teoria suomalaisen rodun huonosta ”humalareaktiosta” oli kehitetty perustelemaan kieltoain välttämättömyyttä Suomessa.²

Ryhtitoiminnan piirissä annettiin paljon huomiota propagandamateriaalin laatuun. Sen palveluksessa oli maan parhaat kirjalliset kyvyt. Silti ryhtiliike omaksui ”suomalaisen viinapään” diskurssin ja ajautui ajatuksellisesti tuttuihin uumiin. Tämä tapahtui osin huomaamatta, mutta osittain myös konservatiivisemmin alkoholipoliitikasta ajattelevien kanssa käydyin väittelyn tuloksena. Ryhtitoiminnasta tuli tässä suhteessa raittiusliikkeen jatke, vaikka tarkoitus oli toimia raittiusliikkeen vaihtoehtona.

4.

Ryhtiliikkeen kyvyttömyys löytää ”oma kieli” auttaa ehkä havaitsemaan nykyajan alkoholikeskustelun vastaavan ongelman. Vuodesta 1969 ja keskioluen vapautuksesta lähtien alkoholipoliittikan julkinen odotushorisontti pysyi samalla tavalla kapeana kuin aiemminkin.³ Mutta kun aiemmin horisontissa olivat olleet useiden vuosikymmenien ajan vain kieltolaki ja myönteinen tai kielteinen suhtautuminen siihen, niin 1960-luvun lopulta lähtien olemme pystyneet visioimaan vain erilaisia alkoholipoliittikan lisääntyvän vapautuksen muotoja. Kuten säännöllisin väliajoin tehdyt mielipidetiedustelut osoittavat, kaikki eivät suinkaan enää kaipaa alkoholin tarjonnassa uusia aluevaltauksia. Silti yhä uudet kyselyt ja yhä uudet otsikot mediassa jauhavat samaa kysymystä: pitäisikö alkoholia vapauttaa lisää, pitäisikö edetä eurooppalaiseen suuntaan? Uuden kysymyksen tuominen julkisen asialistalle ei ole helppoa.

²*Loogisella tasolla ”suomalaisen viinapään” ja kieltoain yhdistäminen sisälsi myös toisen ratkaisun: suomalaisen rodun muuttamisen ”eurooppalaiseksi”.*

³*Keskioluen vapautuksesta ks. Peltonen 2006.*

deamus, 2002

PELTONEN, MATTI: Keskioluen vapautus 1969. S. 435–467. Teoksessa: Peltonen, Matti & Kilpiö, Kaarina & Kuusi, Hanna (toim.): Alkoholien vuosisata. Suomalaisen alkoholien käänteitä 1900-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.

KIRJALLISUUS

HERLIHY, PATRICIA: *The Alcoholic Empire. Vodka and Politics in Late Imperial Russia.* Oxford University Press, 2002

PELTONEN, MATTI: *Remua ja ryhtiä. Alkoholilolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa.* Helsinki: Gau-